

## השקעה כספית במצוות לא תעשה

**א.** בדף הקודם התחלנו את מסענו במרחבי סוגיית חובת ההשקעה במצוות. למדנו את דברי הראשונים שהסיקו מהגמ' בב"ק שאדם אינו חייב להוציא ממון רב על קניית חפצי מצוה כארבעת המינים<sup>1</sup>. מה יהיה הדין במצוות לא תעשה? האם גם בה יש הגבלה דומה של היקף חובת ההשקעה הכספית?

---

מה אתה חושב? חשוב על סיבה לחלק בין עשה ללא תעשה.

---

הראשונים חילקו בין עשה ללא תעשה, ונלמד את דברי הרשב"א (ב"ק ט.):  
וכתב הראב"ד ז"ל כדי שלא יבוא לידי עוני ויפיל עצמו על הציבור וכמו שאמרו עשה שבתך חול  
ואל תצטרך לבריות וכן אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שהעוני כמיתה, ומכל מקום לא  
כמיתה ממש אמר הרב שלא אמרו אלא במצוות עשה בשב ואל תעשה אבל במצוות לא תעשה  
אפילו כל ממונו.

הר"ן כותב דברים דומים (ר"ן על הרי"ף סוכה טז.):

ומיהו מסתברא דלא אמרינן הכי אלא במצוות עשה משום דשב ואל תעשה שאני, אבל במצוות  
לא תעשה את כל הון ביתו יתן קודם שלא יעבור עליה.

וכך פוסק הרמ"א (יו"ד קנז, א):

כל העבירות שבתורה, חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם  
שיעבור עליהם או יהרג אם הוא בצנעא יעבור ואל יהרג... הגה: ואם יוכל להציל עצמו בכל  
אשר לו, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה (ר"ן פרק לולב הגזול ורשב"א וראב"ד וריב"ש  
סימן שפ"ז).

---

חשוב היטב: מהי סברת החילוק בין עשה ללא תעשה?

---

**ב.** רבותינו דנו ביחס שבין יסוד זה ובין הדרשה בסנהדרין הלומדת מהפסוק 'ואהבת את ה'  
אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך' את דין יהרג ואל יעבור בע"ז (עז):

רבי אליעזר אומר: ואהבת את ה' אלהיך (רש"י: משמע שלא תמירנו בעבודה זרה) בכל לבבך ובכל נפשך  
ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל  
נפשך - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם  
שממונו חביב עליו מגופו - לך נאמר בכל מאדך (רש"י: כלומר תהא אהבתו חביבה לך יותר מכל החביב לך).

והנה, אם אדם חייב להוציא כל ממונו על כל מצוות לא תעשה, מדוע הדרשה צריכה ללמד זאת  
בע"ז, והרי הדברים ק"ו! ומאחר שהדרשה מלמדת זאת בע"ז, אולי עלינו להסיק שהוא חייב בכך  
רק בע"ז?

1. וראינו את דברי רבנו ירוחם שהוא חייב להוציא עד עשירית מממונו.

---

מה אתה חושב? נסה להתמודד עם השאלה.

---

המהר"ם חביב דן בשאלה ומצמצם מכוחה את דברי הראשונים (תוספת יו"כ יומא פב.):  
 ואשמועינן קרא דאפילו ממונו חביב עליו מגופו חייב לבזבז ממונו כדי שלא יעבוד עכומ"ז, ומי  
 שממונו חביב עליו מגופו דוקא בעכומ"ז חייב לבזבז ממונו אבל לקיים שאר מצוות לא תעשה  
 אינו חייב לבזבז ממונו שהוא חביב עליו מגופו. אמנם מי שאין ממונו חביב עליו מגופו בכהאי  
 גוונא חייב ליתן כל ממונו קודם שיעבור על מצוות לא תעשה כמו שכתבתי לעיל בשם  
 הפוסקים.

---

מהי תשובת המהר"ם חביב?

---

לדבריו, הפוסקים שחייבו להפסיד את כל הממון כדי שלא לעבור על מצוות לא תעשה עסקו באדם רגיל שגופו  
 חביב עליו מממונו. הדרשה שחייבה אדם להוציא כל ממונו כדי שלא לעבוד ע"ז עסקה במצב מיוחד של אדם  
 שממונו חביב עליו מגופו - אדם שכזה אכן חייב להפסיד כל ממונו דווקא כדי שלא לעבוד ע"ז ולא בשאר  
 המצוות!

---

נסה להתבונן בחילוקו של המהר"ם חביב וחשוב על הקושי ביישומו למעשה.

---

בהמשך דן המהר"ם חביב בפירוש מצב מיוחד זה של 'ממונו חביב עליו מגופו', מצב שבו לדעתו יש  
 הבדל בין ע"ז לשאר האיסורים. הוא מקשה על הפירוש הפשוט ומציע הסבר אחר (שם):  
 ובהא דיש שממונו חביב עליו מגופו פשטא דמלתא משמע דיש מיעוט בני אדם שיש להם מדה  
 זו... אמנם קשיא לן כיון דרוב בני אדם חביב להם גופם מממונם וצוה הכתוב שימסור נפשו עליו  
 והכי קאמר קרא תהא אהבת ה' חביבה לך יותר מכל החביב לך דהיינו נפשך, אם כן מהיכי תיתי  
 דאותה מיעוט בני אדם שממונם חביב להם מגופם לא יבזבזו ממונם, והלא בטלה דעתם אצל כל  
 אדם כדאמרין בפרק המצניע גבי אנשי הוצל בטלה דעתם אצל כל אדם הכי נמי נימא נימא  
 בטלה דעתם אצל כל אדם ומלתא דפשיטא דחייבים. ולכן יראה דהא דקאמר יש מי שגופו חביב  
 עליו מממונו ויש מי שממונו כו' לאו ברוב בני אדם ומיעוט בני אדם מיירי אלא בכל מין האדם  
 אם האדם הוא בבחירות ויכול להרויח פרנסתו ע"י מלאכה ודאי דגופו חביב דאם עתה ישללו  
 ממונו לקיים התורה יכול להרויח ע"י מלאכה אבל איש זקן וכיוצא דאינו יכול להרויח ואם  
 ישללו ממונו ימות ברעב וטובים היו הללי חרב מחללי רעב בכהאי גוונא ממונו חביב עליו.

---

מהו אותו מצב מיוחד של 'ממונו חביב עליו מגופו' לפי הסבר המהר"ם חביב? באיזה מצב  
 אפוא אדם אינו חייב לדעתו להוציא כל ממונו על מצוות לא תעשה רגילה?

---

דרשת 'אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו' אינה עוסקת למסקנתו באדם שאוהב את ממונו בצורה  
 קיצונית, שכן לאדם שכזה אין דין מיוחד ושונה. מדוע שהתורה תתחשב בכך? מדוע שיהיה לאנשים משונים  
 שכאלו דין מיוחד? הדרשה עוסקת באיש זקן שכבר אינו יכול לעבוד ואם ישללו ממונו ימות ברעב. אדם שכזה  
 נטבע למסור ממונו דווקא כדי שלא לעבוד ע"ז ולא בשאר האיסורים.

**ג. הציץ אליעזר, הרב אליעזר יהודה ולדנברג,** הביא את דברי ר' שלמה קלוגר שהלך בדרך דומה לדרכו הראשונה של המהר"ם חביב וחלק עליו (ציץ אליעזר חלק ט, סימן מה):  
 כמו כן בספר החיים להגר"ש קלוגר ז"ל כותב לומר עפ"י דרשת חז"ל (בברכות ד' ס"א ע"ב ועוד) בכל מאדך אם יש לך שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך, דאיש כזה שממונו חביב עליו מגופו אינו מחויב לתת כל ממונו באם כופין עליו לעבור על שאר עבירות חוץ מהג' ע"ש, אך כבר כתב להשיג עליו בתוקף באשל אברהם על או"ח מהדו"ת סי' תרנ"ו, וכותב שם שהתווכח על כך פנים אל פנים עם הגרש"ק ז"ל, וכפי המשתקף משם משווי הגרש"ק ז"ל הדרנא ביה, עיין שם, ומה שמזכיר שם שבכעין זה כבר כתב לומר גם בספר תוס' יוה"כ למהר"מ בן חביב ז"ל, ע"ש, כבר הובא מזה גם בספר דרכי תשובה יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ט"ז, וכותב שם שבס' פני מבין על סנהדרין הביאו ודחה דבריו דמדברי כל הראשונים לא נראה כן אלא סתמא קאמרי (בלא לחלק) ומשמע דבכל גוונא מחויב למסור כל ממונו ולא יעבור עיין שם.

---

מהי טענת הציץ אליעזר נגד חידושם? חשוב על קושי נוסף בחידושם.

---

לטענתו, מדברי הראשונים לא נראה כן, שהרי הם לא חילקו. זאת ועוד, לא נראה שלהלכה יהיה הבדל בין אדם שאוהב את ממונו יותר מגופו ובין אדם שאוהב את גופו יותר מממונו. חשבו על ראובן ששואל את הרב: גוי מאיים לגזול את רכושי אם לא אעבור על אחד מאיסורי התורה, מה אעשה? האם הרב צריך לענות לו: זה תלוי עד כמה אתה אוהב את רכושך? קשה ליישם חילוק שכזה. איך נענה אפוא לשאלה שבה התקשו המהר"ם חביב ור' שלמה קלוגר – אם אדם חייב להוציא את כל ממונו על כל מצוות לא תעשה אז מדוע הדרשה צריכה ללמד זאת בע"ז? נראה שהרשב"א והר"ן לא למדו את דינם מהדרשה שעוסקת בע"ז אלא מסברה. הדרשה אכן לא הייתה יכולה להיות מקור לדבריהם, שכן אי אפשר ללמוד מדרשה שנאמרה בע"ז לכל האיסורים! הפסוק והדרשה שמפרשת אותו אומרים: עליך להיות מוכן להקריב את הדבר החביב עליך ביותר מכוח האהבה לאלוקים, אהבה שבאה לידי ביטוי באיסור עבודה זרה: אם גופך חביב עליך ביותר, מסור אותו; ואם ממונך חביב עליך ביותר, מסור אותו. מה מיותר באמירה נשגבת שכזו?

**ד.** בדרך כלל אדם נדרש לעשות מעשה מסוים כדי לעבור על מצוות לא תעשה, לחלל שבת, לאכול מאכלות אסורים וכו'. מה יהיה הדין במצוות לא תעשה שאדם עובר עליה ללא מעשה, למשל הלנת המת או בל יראה ובל ימצא? האם אדם נתבע להוציא את כל ממונו כדי לא לעבור על ל"ת מסוג זה או שדין מצוות אלו כעשה?

---

התבונן בשאלה. מה אתה חושב?

---

רבותינו נחלקו בכך. החוות יאיר, ר' יאיר בכרך<sup>2</sup>, נשאל על 'יהודי גנב שנתפס ימים רבים שם ומקורו נתלה: והשר מבקש סך עצום להניחו לקבור בקבר ישראל אם מחויבים להוציא על זה סך רב'. הוא דן בשאלה מכמה צדדים ואנו נתמקד בשאלתנו (קלט):

2. נולד בשנת ה"א שצ"ח (1638) בלייפניק, מורביה, ונפטר בשנת ה"א תס"ב (1702).

ואין לומר דעל כל פנים זה שמוטל עליו חייב לבזבז כל ממונו שלא יעבור על לאו זה ולפייס השר שיניחנו לקבור, שגם הא ליתא מאחר דלא עבר הלא תעשה בפועל לא הוי רק כמצוות עשה ולא דמי ללא תעשה בפועל שמחויב לבזבז כל ממונו.

**הריב"ש** חולק על סברה זו (שפ"ז):

ואם יביא עוד ראיה, בעל הדין לומר: שמבטלין מצוה מפני הפסד ממון מרובה... כבר כתב הרב ז"ל, שלא אמרו אלא במצות עשה, אבל במצות ל"ת אפילו כל ממונו, ואם יאמר בעל הדין: שמצות לא תעשה שאין בה מעשה, הרי היא בענין זה כמצות עשה, כיון שאינו עובר בידים: עליו הראיה.

---

מהי המחלוקת בין הריב"ש לחות יאיר? נסה לחשוב על סברת המחלוקת.

---

**ה.** נמשיך למחלוקת נוספת בכללי המצוות בשאלת סיווג לאו שעוברים עליו ללא מעשה, ונסה לחשוב על קשר אפשרי בין השאלות. דין 'עוסק במצוה פטור מן המצוה' נאמר בפשטות במצוות עשה בלבד ולא באיסורים – הרי ודאי שעיסוק במצוה לא יתיר לאדם לעבור על איסור! והנה, בצדקה יש לא תעשה ועשה<sup>3</sup>, ובכל זאת הכלל של עוסק במצוה נאמר בצדקה<sup>4</sup>, ורבותינו התקשו בכך: כיצד הוא נאמר בצדקה אם יש בה לא תעשה והוא פוטר רק מעשה?

---

נסה להתמודד עם השאלה.

---

יתכן שמצוות הלא תעשה שנאמרה בצדקה שונה ממצוות לא תעשה רגילות: היא מחזקת את מצוות העשה ולא עומדת בפני עצמה. וכך כותב בעל המרחשת, **ר' חנוך הייגיש**<sup>5</sup> (ח"א סימן מג): אבל באמת לא קשיא מידי דמצות לא תאמץ ולא תקפץ אינה אלא במקום שמחויב לקיים מצות צדקה, דבזה האלימה תורה מצות צדקה גם בלאוי, אבל במקום שלא חלה עליו מצות צדקה ממילא אין בה לאוין כלל<sup>6</sup>.

---

מהי תשובת המרחשת?

---

**ר' אלחנן וסרמן** הציע תשובה נוספת (קוב"ש ב"ב אות מח):

ושמא י"ל דלענין עוסק במצוה דפטור ממצוה אין נפקא מינה בין עשה לל"ת אלא בין קום ועשה לשב ואל תעשה, והל"ת דצדקה עובר עליה בשב ואל תעשה כמו העשה.

3. ראה רמב"ם ספר המצוות ל"ת רלב: "וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון", וכן במתנות עניים ז, ב: "וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון".
4. כך רואים מדין שומר אבידה הנחשב כשומר שכר לפי אחת הדעות בשל ההנאה שנפטר מצדקה (ב"ק נו.): "רב יוסף אמר כש"ש דמי, בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא (לחם) לעניא הוי כש"ש וכפי שמסביר רש"י שם: "דהעוסק במצוה פטור מן המצוה מובלכתך בדרך נפקא לן במס' סוכה".
5. (תרכ"ד 1864) – ט"ו באלול תש"א (1941) נרצח בשואה.
6. לסברה דומה בהקשר אחר ראה דברי הרמב"ן בדין עשה ולא תעשה בפטור נשים במצוות עשה שהזמן גרמן בדף 74.

וכך סבור בעל הפרי מגדים הדין בהיקף פטור אונג<sup>7</sup> (פמ"ג אור"ח פתיחה כוללת ח"ב):  
 הסוג התשיעי הוא אונג שמתו מוטל לפניו... וכתב בשו"ת חכם צבי ז"ל סימן א' דווקא מצות  
 עשה פטור, הא מצות לא תעשה חייב כשאר אנשים. ופשוט הוא דטעם דפטור דעוסק במצוה  
 פטור ממצוה לא לעבור על דברי תורה<sup>8</sup>... ויראה אונג בערב פסח מחצות עשה תשבתו<sup>9</sup> או  
 בחול המועד פסח<sup>10</sup> לאו דבל יראה, אונג אין מוזהר עליה, דכל שאין בקום ועשה עובר על דין  
 תורה אעפ"י שעובר בבל יראה בכל שעה אין מחויב לבער, דעוסק במצוה ומפני כבודו של מת.

---

#### מהי המחלוקת בהיקף פטור העוסק במצוה?

---

לפי שיטה אחת העוסק במצוה פטור ממצוות עשה בלבד ולא ממצוות לא תעשה, בין שעוברים עליהן על ידי  
 מעשה ובין שעוברים עליהן בשב ואל תעשה<sup>11</sup>. לפי השיטה השנייה, העוסק במצוה פטור גם ממצוות לא  
 תעשה שעוברים עליה בשב ואל תעשה וחייב רק במצוות לא תעשה שעוברים עליה בקום ועשה.

---

התבונן בדברים: מה הקשר בין שתי המחלוקות שלמדנו בדין לא תעשה שעוברים עליו  
 ללא מעשה? שתי המחלוקות נובעות מאותה סברה או שניתן לפצל ביניהן?

---

ניתן היה להבין שיש כאן מחלוקת כללית אחת בסיווג לא תעשה שעוברים עליו ללא עשייה: האם הצורך  
 בעשייה חיובית מגדיר אותו מהותית כמצוות עשה או שבכל זאת דינו כלא תעשה. אולם, נראה שניתן לפצל  
 בין המחלוקות: ביחס לעוסק במצוה קל יותר להבין את העמדה שדינו כלא תעשה רגיל. עיסוק במצוה פוטר  
 מחובות עשייה חיוביות אך לא מתיר לעבור על איסורים, הקומה הביסיתית שאליה אדם מחויב תמיד, וגם  
 איסור שעוברים עליו ללא עשייה שייך מהותית לעולם האיסורים, נורמה בסיסית שקודמת לכל. חשבו למשל  
 על איסור השהיית המץ בפסח: נכון שאדם עובר עליו ללא עשייה, אך מהותית הוא ודאי שייך לעולם  
 האיסורים. לעומת זאת, שאלת חובת ההשקעה הכספית במצוות היא שאלה אחרת המושפעת אולי יותר  
 מחומרת המעשה, וניתן להבין עמדה שתאמר שהחומרה המיוחדת שמחייבת אדם לאבד את כל ממונו נאמרה  
 דווקא בלא תעשה שעוברים עליו בקום ועשה, מחללים שבת בפועל, ולא רק נמנעים מעשייה.



### שאלות להתבוננות וסיכום:

1. למד את המקור לדין ירהג ואל יעבור בע"ז (סנהדרין עד.).
- רבי אליעזר אומר: ואהבת את ה' אלהיך (רש"י: משמע שלא תמירנו בעבודה זרה) בכל לבבך ובכל נפשך  
 ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל  
 נפשך - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם  
 שממונו חביב עליו מגופו - לכך נאמר בכל מאדך (רש"י: כלומר תהא אהבתו חביבה לך יותר מכל החביב לך).
7. האבל מוגדר לפני הקבורה כאונג והוא פטור ממצוות.
8. כלומר מאחר שאונג פטור מן המצוות בשל היותו עוסק במצוות הקבורה, הוא אינו פטור ממצוות לא  
 תעשה שכן העוסק במצוה אינו פטור מהן.
9. העשה מתחיל כבר מחצות היום.
10. ביו"ט עצמו אסור לו לקבור ועל כן הוא אינו נחשב בו כאונג.
11. מלבד צדקה שבה יש סברה מיוחדת שהלאו רק מחזק את העשה וממילא מושפע מהיקפו.

מה השאלה מחלקה השני של הדרשה על דברי הראשונים המחייבים אדם להוציא את כל ממונו כדי לא לעבור על כל ל"ת? מה הדין החדש שלמדו מכך המהר"ם חביב ור' שלמה קלוגר? באיזה מקרה עסקה הדרשה לפי המהר"ם חביב? הצג את המחלוקת על חידושם ונסה לענות תשובה אחרת.

2. מה דינם של מצוות לא תעשה שעוברים עליהם ללא עשייה? הצג את המחלוקת בין הריב"ש לחות יאיר. הצג מחלוקת דומה בדין עוסק במצוה. חשוב על הקשר בין המחלוקות והדיונים: האם השורש של שתי המחלוקות זהה ויש לנקוט בעמדה אחת בשתי המחלוקות או שניתן לפצל בין המחלוקות? חשוב היטב: אילו היית צריך לבחור באחד מהצדדים בכל מחלוקת, באיזה היית בוחר?